

Actuele ontwikkelingen in de ondersteuning en bescherming van
volwassenen in België en Nederland. Verslag van het ACFL- STRIDE
symposium van 16 mei 2025

Peer-reviewed author version

JANS, Amber & LUYKX, Marie-Laure (2025) Actuele ontwikkelingen in de
ondersteuning en bescherming van volwassenen in België en Nederland. Verslag
van het ACFL- STRIDE symposium van 16 mei 2025. In: Tijdschrift Voor Familie- En
Jeugdrecht, september 2025 (9) , p. 289 -297.

Handle: <http://hdl.handle.net/1942/47428>

Actuele ontwikkelingen in de ondersteuning en bescherming van volwassenen in België en Nederland. Verslag van het ACFL-STRIDE symposium van 16 mei 2024.

1. Inleiding

Op vrijdag 16 mei 2024 vond aan de Vrije Universiteit Amsterdam het ACFL-STRIDE symposium plaats, getiteld '*Actuele ontwikkelingen in de ondersteuning en bescherming van volwassenen in België en Nederland*'. Dit symposium bracht onderzoekers en praktijkjuristen uit beide landen samen rond een thema dat aan actualiteit en maatschappelijke relevantie niets heeft ingeboet. Aanleiding voor het symposium vormde de oratie van prof. dr. Tim Wuyts, hoofddocent aan de Universiteit Hasselt en houder van de TPR-Wisselleerstoel 2024-2025. Deze wisselleerstoel, een initiatief van *Tijdschrift voor Privaatrecht*, bestaat sinds 1990 en beoogt de academische samenwerking tussen België, Nederland en Zuid-Afrika te stimuleren.

Het symposium werd gezamenlijk ingeleid door prof. dr. mr. Masha Antokolskaia (hoogleraar personen- en familierecht VU Amsterdam) en prof. dr. Vincent Sagaert (hoogleraar privaatrecht KU Leuven). Het stond in het teken van de grensoverschrijdende dialoog over juridische bescherming van kwetsbare volwassenen, met bijzondere aandacht voor recente ontwikkelingen in wetgeving, rechtspraak en rechtspraak. Dit verslag brengt een geïntegreerde weergave van de belangrijkste inzichten en reflecties uit de verschillende sessies, panelgesprekken en de afsluitende oratie van prof. dr. Tim Wuyts.

2. Het toepassingsgebied van de regelingen ter bescherming en ondersteuning van volwassenen

De bijdragen van prof. dr. Tim Wuyts en Roos Nieuwboer in de ochtendsessie van het ACFL-STRIDE symposium, gemoderd door prof. dr. mr. Masha Antokolskaia (hoogleraar personen- en familierecht VU Amsterdam), belichtten de juridische implicaties van recente maatschappelijke veranderingen binnen het personen- en familierecht. Hun analyses benadrukten de noodzaak van een dynamische rechtsbenadering die aansluit bij de moderne gezinsrealiteit en de toepassing in de rechtspraak.

Prof. dr. Tim Wuyts illustreerde dit belang met zijn presentatie getiteld '*Dekt het toepassingsgebied van regelingen ter bescherming en ondersteuning nog alle beschermingsbehoeften in België*'. Zijn presentatie volgt uit het evaluatieonderzoek dat werd gevoerd naar aanleiding van de evaluatiebepaling vervat in de wet van 17 maart 2013 tot hervorming van de regelingen inzake onbekwaamheid en tot instelling van een nieuwe beschermingsstatus die strookt met de menselijke waardigheid. In het parlementair debat bij totstandkoming van de wet werd reeds onderkend dat de hervorming erg ingrijpend was en potentieel aanzienlijke gevolgen zou hebben voor onder meer het notariaat, de vrederechters en de professionele bewindvoerders. Teneinde zicht te krijgen op de impact en effectiviteit van de hervorming in de praktijk, werd voorzien in een grondige evaluatie tien jaar na inwerkingtreding van de wet (2023). In uitvoering van de opdracht gegeven door de FOD Justitie werd hiervoor een onderzoeksconsortium samengesteld, bestaande uit onderzoekers van

UHasselt, UAntwerpen en UCLouvain. Het onderzoek bestond uit een literatuurstudie en een empirisch luik. Binnen dit laatste werden drie methodes gecombineerd: een cijferanalyse, een online bevraging van diverse *stakeholders* en rondetafelgesprekken. De resultaten van dit evaluatieonderzoek werden door Wuyts kort uiteengezet zoals hierna volgt.

Wat betreft de juridische grondslagen voor bescherming werd gewezen op de Belgische keuze om, naast wilsonbekwaamheid, ook de staat van verkwisting als een te onderscheiden beschermingsgrond te behouden. Pogingen om laatstgenoemde af te schaffen stuiten op kritiek van de Raad van State, die onder meer waarschuwde voor een normatieve leemte en een mogelijke achteruitgang op het vlak van menselijke waardigheid. In tegenstelling tot Nederland wordt middelenverslaving in België echter niet als zelfstandige grond erkend voor gerechtelijke bescherming. Inzake de toepassing in de praktijk toonde het onderzoek aan dat de Belgische vrederechters in sterke mate blijven uitgaan van een zogenoemde statusbenadering, waarbij het bestaan van een gezondheidstoestand bepalend is. Dit uit zich onder meer in de vereiste om bij het verzoekschrift een omstandige geneeskundige verklaring te voegen. Deze nadruk op de gezondheidstoestand en daarmee de statusbenadering staat in contrast met het Nederlandse recht, waarin een meer functionele benadering is doorgedrongen die zich richt op de concrete gevolgen van de ondersteuningsnood en de impact hiervan op het dagelijkse leven. Belgische vrederechters lijken bij hun beoordeling bovendien rekening te houden met de aanwezigheid van andere ondersteunende maatregelen, zoals een (zorg)volmacht of budgetbegeleiding door het OCMW. Indien deze voldoende bescherming bieden, wordt een rechterlijke maatregel soms als overbodig beschouwd.

Uit de online survey van vrederechters blijkt echter dat het toepassingsgebied van het huidige beschermingsstatuut in toenemende mate onder druk staat. Zo geeft slechts 53% van de respondenten aan dat de huidige regelingen alle beschermingsnoden dekken, terwijl 40% van mening is dat dit niet het geval is. De redenen hiervoor zijn erg divers: de toenemende digitalisering, de vergrijzing, het ontbreken van een sociaal netwerk en de complexiteit van administratieve procedures maken dat bepaalde groepen tussen de mazen van het net dreigen te vallen. Genoemd werden onder meer personen met een verslavingsproblematiek, hoogbejaarden met beginnende dementie, jongvolwassenen met een verhoogde beïnvloedbaarheid en mensen die expliciet zelf om bescherming vragen om misbruik te voorkomen. Tijdens de rondetafelgesprekken werd het spanningsveld tussen maatwerk en rechtszekerheid meermaals benadrukt. Enerzijds pleiten sommige respondenten voor de invoering van lichtere vormen van ondersteuning, bijvoorbeeld een *'light'* versie van bewindvoering. Anderzijds wijzen financiële instellingen op hun behoefte aan juridische duidelijkheid en rechtszekerheid. Daarnaast kwam in de bevraging naar voren dat de vrederechter bij de organisatie van de maatregel in belangrijke mate steunt op het onderhoud met de betrokkene en diens vertrouwenspersoon, eerder dan uitsluitend op het geneeskundig verslag.

Tot slot citeerde Wuyts een aantal aanbevelingen uit het rapport. Centraal stond het pleidooi om de wettelijke grondslagen voor een maatregel te verruimen en neutraler te formuleren, mits dit gepaard gaat met voldoende waarborgen inzake maatwerk en proportionaliteit. Ook de terminologie werd kritisch bevraagd: begrippen als 'bescherming' en 'handelingsonbekwaamheid' roepen bij het publiek onmiddellijke associaties op die de effectiviteit van het stelsel kunnen ondermijnen. Er werd tevens gewezen op de noodzaak van preventieve maatregelen om ongeoorloofde beïnvloeding te

voorkomen in situaties van verhoogde kwetsbaarheid, bijvoorbeeld bij beginnende dementie. Hoewel de afschaffing van de handelingsonbekwaamheid in theorie als mogelijkheid werd besproken, bleek hier in de praktijk weinig draagvlak voor te zijn. Er blijven immers gevallen bestaan waarin ingrijpende bescherming nodig is om schade aan de persoon zelf of aan derden te voorkomen. Een belangrijke vraag blijft immers waar de grens van kwetsbaarheid nu precies ligt.

Roos Nieuwboer, promovenda aan de VU Amsterdam, benadrukte in haar presentatie getiteld '*Het in kaart brengen van probleemconstellaties van oudere personen onder curatele, beschermingsbewind en mentorschap*' het belang van dossieronderzoek gericht op CBM-maatregelen (curatele, beschermingsbewind en mentorschap) bij oudere personen. Haar bijdrage maakte deel uit van het bredere STRIDE-onderzoeksproject dat zich toespitst op de juridische bescherming en empowerment van kwetsbare volwassenen in Nederland. In deze presentatie ging zij in op een empirisch onderzoek dat tot doel had meer zicht te krijgen op de diversiteit binnen de populatie van ouderen onder formele beschermingsmaatregelen. De bevindingen geven aanleiding tot een hernieuwde reflectie op het functioneren en de toekomstbestendigheid van het huidige beschermingsstelsel.

Nieuwboer plaatste haar onderzoek in de context van een vergrijzende samenleving waarin medische aandoeningen zoals dementie, psychiatrische stoornissen en cognitieve beperkingen in toenemende mate een impact hebben op de beslisvaardigheid van oudere personen. Waar in beginsel een wettelijke vertegenwoordigingsbevoegdheid geldt in medische contexten wanneer geen formele regeling bestaat, biedt het Nederlandse recht ook mogelijkheden voor vrijwillige regelingen, zoals het levenstestament of een (bank)volmacht. Wanneer deze ontoereikend blijken, kunnen bij de kantonrechter formele beschermingsmaatregelen worden aangevraagd: curatele (met als gevolg handelingsonbekwaamheid), beschermingsbewind (gericht op financiële bescherming) en mentorschap (met betrekking tot persoonlijke zorg- en begeleidingsbeslissingen). Hoewel slechts een beperkt deel van de oudere populatie onder een dergelijke maatregel valt, liet Nieuwboer zien dat de maatschappelijke en demografische evoluties, waaronder het wegvallen van het familiale netwerk, erop wijzen dat deze groep in de toekomst waarschijnlijk aanzienlijk zal toenemen. Het gepresenteerde onderzoek had tot doel in kaart te brengen in hoeverre subgroepen kunnen worden onderscheiden binnen de populatie van ouderen onder een CBM-maatregel. Hiervoor werd een dossieronderzoek uitgevoerd bij vier Nederlandse rechtbanken. Zowel kwalitatieve als kwantitatieve gegevens werden verzameld om inzicht te krijgen in de achterliggende problematiek die aanleiding gaf tot de maatregel.

Uit de thematische analyse van de dossiergegevens kwamen vier dominante probleemconstellaties naar voren. De *eerste categorie* betrof ouderen met een duidelijke zorgbehoefte ten gevolge van cognitieve achteruitgang, veelal vrouwen wiens partner was overleden en bij wie kinderen als verzoeker optraden. De *tweede categorie* werd gevormd door personen met een patroon van zorgvermijding, gedragsproblematiek en ernstige verwaarlozing, met in sommige gevallen gevaarlijke situaties voor henzelf of hun omgeving. Een *derde categorie* bestond uit geïsoleerde ouderen met psychiatrische of meervoudige problematiek, bij wie elk sociaal netwerk ontbrak en de financiële en praktische zelfredzaamheid ernstig was aangetast. De *vierde categorie* werd gekenmerkt door gebrekkig financieel inzicht en zelfredzaamheid, vaak bij mannen tussen de

60 en 74 jaar, al dan niet met een verstandelijke beperking, waarbij het overlijden van verzorgende ouders vaak de directe aanleiding was voor het verzoek tot een maatregel. Aanvullend werd een 'multiple correspondence analysis' uitgevoerd, een methode die de onderlinge samenhang tussen kenmerken visualiseert en clustert. Hieruit bleek dat de verschillende constellaties zich ook vertaalden in de soort maatregel die doorgaans werd opgelegd. Zo bleek curatele relatief vaak voor te komen in de groepen met gedragsproblematiek of ernstige sociaal-psychische isolatie (categorie 2 en 3), terwijl beschermingsbewind voornamelijk werd opgelegd in situaties van financieel mismanagement (categorie 4). Mentorschap, al dan niet in combinatie met bewind, kwam vooral in de eerste categorie.

In haar slotbeschouwing pleitte Nieuwboer voor meer oog voor maatwerk bij het opleggen van beschermingsmaatregelen. Zo toonde het onderzoek aan dat vrijwillige maatregelen in de praktijk vaak te laat worden ingezet, bijvoorbeeld bij vrouwen die pas in een laat stadium van dementie worden opgenomen in een woonzorgcentrum. Anderzijds stelde zij de vraag of een formele maatregel als bewind altijd proportioneel is in gevallen waarin de kwetsbaarheid hoofdzakelijk voortvloeit uit taalachterstanden of beperkte financiële vaardigheden. In bepaalde gevallen kan een lichter regime van ondersteuning meer passend zijn. Tegelijkertijd bleek dat voor sommige groepen, met name degenen zonder netwerk en met ernstige problematiek, curatele in de praktijk de enige maatregel is die voldoende bescherming biedt. Het onderzoek van Nieuwboer toont aan dat de populatie ouderen onder beschermingsmaatregelen allesbehalve homogeen is. Er bestaat een uitgesproken variatie in behoeften, achtergronden en contexten, die (nog) niet vertaald wordt in het wettelijke kader. Deze bevindingen onderstrepen de noodzaak tot verdere reflectie op een stelsel dat de uiteenlopende beschermingsbehoeften van een groeiende groep ouderen op een proportionele, effectieve en waardige manier weet te adresseren.

3. Evaluatie van de rechterlijke beschermingsmaatregelen in België en Nederland

De tweede sessie, gemoderd door prof. dr. mr. Charlotte Declerck (hoogleraar familie- en familiaal vermogensrecht UHasselt), behartigde de evaluatie van de rechterlijke beschermingsmaatregelen in België en Nederland en bracht diverse academische en praktijkgerichte perspectieven samen. Prof. dr. Tim Opgenhaffen (docent sociaal recht VUBrussel en KULeuven) opende met een kritische analyse van het Belgische systeem, waarbij hij de nadruk legde op maatwerk, de rol van sociale diensten en het gebrek aan effectieve waarborgen voor de wil en voorkeuren van de beschermde persoon. Prof. dr. mr. Kees Blankman (VUAmsterdam) besprak vervolgens de Nederlandse kwaliteitseisen voor vertegenwoordigers, het belang van maatwerk en het toezicht op vertegenwoordigers. Freya Augusteijn (onderzoeker STRIDE-project, VUAmsterdam) presenteerde voorlopige resultaten over hoe wettelijke vertegenwoordigers in Nederland omgaan met het bevorderen van zelfredzaamheid van oudere cliënten. Tot slot reflecteerden vier panelleden op deze inzichten aan de hand van hun praktijkervaringen en bespraken zij de haalbaarheid van maatwerk, de balans tussen bescherming en autonomie en de rol van de Belgische vertrouwenspersoon als mogelijke inspiratie voor Nederland.

De sessie werd geopend met een presentatie van **prof. dr. Tim Opgenhaffen** (docent aan de VUBrussel en de KULeuven) getiteld '*Rechterlijke bescherming in balans? Reflecties op maatwerk en*

toezicht in België, waarin de Belgische regeling inzake rechterlijke bescherming kritisch werd geanalyseerd. De nadruk lag op de verplichting om bescherming op maat te organiseren en op het toezicht op de maatregel. Deze verplichting vloeit mede voort uit het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap (2006) dat staten oproept om alle vormen van vertegenwoordiging te vervangen door ondersteuning bij het nemen van beslissingen. België werd hiervoor al meermaals bekritiseerd door het Comité voor de Rechten van Personen met een Handicap, dat de implementatie van deze paradigmashift ontoereikend acht.

De wet van 17 maart 2013 poogde rechterlijke bescherming meer op maat te maken door het invoeren van twee afzonderlijke checklists: één voor goederen en één voor de persoon. De vrederechter dient ambtshalve te onderzoeken op welke domeinen de betrokkene handelingsonbekwaam wordt verklaard. Daarbij beslist de vrederechter of de maatregel onder de vorm van bijstand of vertegenwoordiging plaatsvindt. Bij bijstand handelt de beschermde persoon zelf, maar niet zelfstandig. Bij vertegenwoordiging treedt de bewindvoerder volledig in diens plaats. In lijn met het VN-verdrag dient er meer nadruk gelegd te worden op de wil en voorkeuren van de betrokkene, in plaats van beslissingen te nemen op diens zogenaamde objectieve *'best interest'*. Een rechterlijke beschermingsmaatregel kan enkel opgelegd worden wanneer de beschermde persoon zich in een staat van wilsonbekwaamheid of verkwisting bevindt, waardoor diens belangen niet meer behoorlijk behartigd kunnen worden. Uit het evaluatierapport onder leiding van o.a. prof. dr. Tim Wuyts blijkt echter dat sociale diensten in de praktijk vaak aansturen op bewind, ook wanneer alternatieven mogelijk zouden zijn. Volgens Opgenhaffen moet daarom meer aandacht gaan naar de *'poort naar de bewindvoering'* en de rol die sociale diensten daarin spelen om zo het aantal beschermingsmaatregelen terug te dringen.

Het Belgisch recht kent in theorie voorrang toe aan bijstand boven vertegenwoordiging, in toepassing van het subsidiariteits- en proportionaliteitsbeginsel. Ook moet het bewind zo beperkt mogelijk blijven. Uit het evaluatierapport en andere studies blijkt echter dat deze beginselen in de praktijk onvoldoende worden gerespecteerd. Vrederechters vinken vaak beide checklists volledig af en opteren systematisch vaker voor vertegenwoordiging dan voor bijstand. Een belangrijke oorzaak hiervan is de hoge werklust van de vrederechters, waardoor zij onvoldoende tijd hebben om effectief maatwerk te leveren. Dit staat haaks op de mensenrechtelijke verplichtingen die voortvloeien uit het VN-verdrag. Verder moet het bewind steeds afgestemd zijn op de wil en voorkeuren van de beschermde persoon. Hoewel het Belgisch systeem via verschillende mechanismen, waaronder het machtigingsvereiste voor belangrijke rechtshandelingen, het uitsluiten van bepaalde handelingen uit het bewind, de voorrang voor familiaal bewind en de figuur van de vertrouwenspersoon, beoogt de autonomie te versterken, ontbreken expliciete waarborgen om diens wil en voorkeuren effectief centraal te stellen. Uit de praktijk blijkt bovendien dat in de grote meerderheid van de zaken gekozen wordt voor professioneel bewind. Slechts in 20% van de gevallen wordt een vertrouwenspersoon aangesteld. Dit alles vormen belangrijke aandachtspunten voor de wetgever. Het toezicht op de bewindvoering wordt bovendien hoofdzakelijk benaderd vanuit het risico op misbruik. Hoewel het systeem verschillende waarborgen bevat, zoals de verplichte verslaggeving en de rol van de vertrouwenspersoon als klokkenluider, worden deze toezichtmechanismen zelden effectief benut door de vrederechters. Ook hier speelt de werklust een belemmerende rol. Dit roept fundamentele

vragen op over wie in de praktijk toeziet op het naleven van de wil en voorkeuren van de beschermde persoon.

De lezing werd afgesloten met een vernieuwende denkrichting. Opgenhaffen pleitte ervoor om inspiratie te halen uit het jeugdrecht, waar de toegang tot hulpverlening geregeld wordt via het decreet integrale jeugdhulp. Dat decreet voorziet in een toegangspoort tot zorg, zowel via vrijwillige als gerechtelijke weg, en heeft als doel om de zorgbehoeften van jongeren op een geïntegreerde wijze te coördineren. Een gelijkaardige aanpak voor volwassenen met een beperking zou de nadruk kunnen verschuiven van vertegenwoordiging naar zorgregie, waarbij ondersteuning wordt georganiseerd op basis van de wil en voorkeuren van de beschermde persoon. In dat model zou de rol van de bewindvoerder mogelijk secundair worden aan die van een persoonlijk assistent, zoals bepleit in het VN-verdrag. Belangrijk hierbij is dat dit ook geldt voor personen met cognitieve of psychosociale beperkingen, die ondersteuning nodig hebben bij het nemen van beslissingen.

De tweede lezing getiteld *'De vertegenwoordiging van oudere personen in de praktijk: een empirisch-juridisch onderzoek naar de ervaringen van curatoren, beschermingsbewindvoerders en mentoren'* was opgesplitst in twee delen. In het eerste deel behandelde **prof. dr. mr. Kees Blankman** (bijzonder hoogleraar Juridische bescherming van ouderen en meerderjarigen met beperkingen VUAmsterdam) de kwaliteitseisen waaraan vertegenwoordigers onder Nederlands recht moeten voldoen, de invulling van maatwerk en zelfredzaamheid, het tegengaan van financieel misbruik en het toezicht op vertegenwoordiging. Bij de benoeming van een wettelijke vertegenwoordiger (mentor, curator of bewindvoerder) stelt het Nederlands recht specifieke kwaliteitseisen. Professionele vertegenwoordigers, niet familiaal verbonden en meer dan drie cliënten begeleiden, moeten onder meer een verklaring omtrent goed gedrag voorleggen, een passende beroepsopleiding gevolgd hebben, zich regelmatig bijscholen en handelen vanuit de levensovertuiging en culturele achtergrond van de cliënt. Zij dienen ook actief bij te dragen aan de zelfredzaamheid van de cliënt. Op organisatieniveau van het kantoor van de professionele vertegenwoordiger kunnen bijkomende eisen gelden.

Wat betreft het maatwerk en zelfredzaamheid benadrukte Blankman dat ondersteuning in de regel start met bijstand. Indien deze ontoereikend blijkt, kan overgegaan worden tot vertegenwoordiging. Ook in Nederland is vertegenwoordiging in principe doelgebonden en gericht op het versterken van de autonomie van de cliënt. Dit gebeurt onder meer door het stimuleren van gezamenlijke besluitvorming, waarin de stem van de cliënt richting zowel de zorgverleners als de samenleving wordt versterkt. Het VN-verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap verplicht bijkomend de staten om maatregelen te nemen tegen financieel misbruik. In de praktijk is het echter moeilijk voor rechters en vertegenwoordigers om zulke risico's accuraat in te schatten. Bovendien moet aandacht besteed worden aan minder zichtbare vormen van onbehoorlijke beïnvloeding, zoals manipulatie, die de externe wilsvorming van de cliënt ondermijnen. In tegenstelling tot wilsonbekwaamheid, die zich intern en contextgebonden uit, betreft dit een relationeel proces waarin derden de besluitvorming de facto overnemen. Het toezicht op vertegenwoordiging in Nederland wordt uitgeoefend door de kantonrechter, ondersteund door een jaarlijkse verslaggeving en verplichte evaluatie om de vijf jaar. De rechter kan dit toezicht zelf verder

invullen. Opvallend is dat het Nederlandse systeem geen figuur kent die vergelijkbaar is met de vertrouwenspersoon in Belgisch recht, die onder meer toezicht kan houden op de vertegenwoordiger.

In het tweede deel van de lezing presenteerde **Freya Augusteijn** (MSc, onderzoeker STRIDE-project VU Amsterdam) een empirisch onderzoek uitgevoerd samen met prof. dr. mr. Kees Blankman naar de ervaringen van wettelijke vertegenwoordigers met betrekking tot de bevordering van zelfredzaamheid van oudere cliënten. In Nederland bestaan drie vormen van wettelijke vertegenwoordiging: curatele (voor zowel financiële als medische aangelegenheden), beschermingsbewind (enkel financieel) en mentorschap (enkel medisch). Aan de hand van een survey werden 321 wettelijke vertegenwoordigers bevestigd.

Eerst werd gepeild naar hun attitude ten aanzien van het betrekken van cliënten in de besluitvorming. Respondenten gaven aan dat er een spanningsveld bestaat tussen ondersteuning en bescherming via vertegenwoordiging. In het algemeen gaven de vertegenwoordigers aan meer geneigd te zijn tot ondersteuning, al benadrukten vooral financiële vertegenwoordigers vaker het belang van bescherming. Ook werd gevraagd naar hun inschatting van de mogelijkheden om zelfredzaamheid te bevorderen. De meeste respondenten gaven aan dat deze mogelijkheden beperkt tot enigszins aanwezig zijn. Opnieuw gaven financiële vertegenwoordigers aan hier minder ruimte toe te zien dan hun medische vertegenwoordigers. De respondenten schatten hun eigen vermogen in om de wilsbekwaamheid van cliënten te beoordelen als relatief hoog. Toch gaven velen aan dat de capaciteiten van hun cliënten, zoals het voeren van overleg, het begrijpen van relevante informatie en het inschatten van de gevolgen van beslissingen, vaak beperkt zijn. Opvallend is dat hierin geen verschillen werden vastgesteld tussen de drie soorten vertegenwoordigers.

Tot slot werd gevraagd naar de redenen waarom vertegenwoordigers soms bewust afzien van het bevorderen van zelfredzaamheid. Factoren die slechts in beperkte mate een rol spelen zijn: angst voor aansprakelijkheid, gebrek aan middelen of kennis, onzekerheid over de interpretatie van wilsonbekwaamheid, etc. Andere vaak genoemde redenen, die beperkt tot gemiddeld een rol spelen, zijn de weigering of terughoudendheid van cliënten om mee te werken, een eigen inschatting dat het beter is dat de cliënt zelf niet beslist en een vrees voor misbruik of behoorlijke beïnvloeding. De enige reden die bovengemiddeld werd aangegeven was de aanwezigheid van taalkundige of cognitieve beperkingen bij de cliënt. Deze werd significant vaker vermeld door financiële vertegenwoordigers dan door medische. Als voorlopige conclusie stellen beide onderzoekers vast dat de bevordering van zelfredzaamheid, als doel van de vertegenwoordiging, bij oudere cliënten vaak begrensd blijft door cliëntgebonden, omgevings- en praktische factoren. Deze beperkingen liggen dus niet in de eerste plaats bij de vertegenwoordigers zelf. Financiële vertegenwoordigers blijken in het bijzonder meer belemmeringen te ervaren dan medische en leggen meer de nadruk op bescherming dan op ondersteuning. In een vervolgstudie zullen de onderzoekers via interviews verder nagaan hoe vertegenwoordigers in de praktijk omgaan met het bevorderen van de zelfredzaamheid van hun oudere cliënten.

De **eerste paneldiscussie**, gemodereerd door prof. dr. Charlotte Declerck (hoogleraar familie- en familiaal vermogensrecht UHasselt), bracht vier stemmen samen uit de Belgische en Nederlandse praktijk: Kirsten van Hall (mentor ZorgEven, Nederland), Mr. Isabel Freson (professioneel bewindvoerder Freson Advocaten en vrijwillig wetenschappelijk medewerker UHasselt, België),

Danny de Schepper (vrederechter kanton Hamme, België) en Kees van de Streek (rechter, rechtbank Midden-Nederland). Centraal stonden de juridische en praktische uitdagingen rond maatwerk binnen civielrechtelijke beschermingsmaatregelen in België en Nederland. De discussie richtte zich op de balans tussen bescherming en autonomie van beschermde personen, de rol van vertrouwenspersonen en de haalbaarheid van maatwerk binnen de bestaande rechtspraktijk.

Van de Streek benadrukte dat het Nederlandse systeem, hoewel robuust, tekortschiet in het faciliteren van laagdrempelig maatwerk, zoals dat in België via het informele karakter van zittingen en de rol van vertrouwenspersonen wordt nagestreefd. Hij verwees naar de noodzaak om de rol van de kantonrechter te evalueren en waar mogelijk te verlichten, maar waarschuwde tevens voor risico's, bijvoorbeeld wanneer vertrouwenspersonen betrokken zijn die door familiale spanningen conflicten kunnen veroorzaken. Het principe van beperkt bewind, waarbij enkel specifieke vermogensbestanddelen onder bewind worden gesteld, werd als een waardevol instrument beschouwd dat in Nederland onderbenut blijft, mede door een financieringssysteem dat maatwerk ontmoedigt.

Van Hall bevestigde hierbij dat bewindvoerders in de praktijk vaak worstelen met administratieve en procedurele obstakels, zoals het ondertekenen van rechterlijke machtigingen door personen met beperkte handelingsbekwaamheid. Zij stelde dat de combinatie van mentorschap en bewindvoering wenselijk is, maar dat diverse verschillen in opleidings- en tarifieringsvereisten dit bemoeilijken. Het Belgische systeem biedt volgens haar theoretisch meer ruimte voor maatwerk, al blijkt dit in de praktijk vaak toch eerder beperkt te zijn door praktische terughoudendheid en juridische onzekerheden. De rol van vertrouwenspersonen wordt in Nederland als een potentieel waardevolle schakel gezien, die de relatie tussen bewindvoerder en beschermde persoon kan versterken.

De Schepper uitte bedenkingen bij de gangbare toepassing van checklists voor het bepalen van de onbekwaamheid voor de persoon en/of de goederen binnen de praktijk. Hij stelde dat de checklistmethodiek door tijdsdruk en werklast haar doel voorbijschiet en dat nabijheid van de vrederechter cruciaal is om de noodzakelijke context voor maatwerk te verkrijgen. Hij bepleitte een focus op kwalitatieve informatie in plaats van kwantitatieve afvinklijstjes. Daarnaast gaf hij aan dat vertrouwenspersonen, vooral wanneer zij samenwerken met professionele bewindvoerders, een meerwaarde vormen als brug tussen de beschermde persoon en het juridische systeem. De suggestie om vertrouwenspersonen onder toezicht van een bewindvoerder te plaatsen, als onderdeel van een zorgregie, werd positief onthaald.

Freson onderstreepte dat de praktische uitvoering van maatwerk door tijdsdruk bij vrederechters en de omvangrijke administratieve lasten voor bewindvoerders wordt bemoeilijkt. Zij wees erop dat het afvinken van uitgebreide checklists veelal een veiligheidsmechanisme is, voortkomend uit het beschermingsmandaat van bewindvoerders en rechters. Tegelijkertijd benadrukte zij het belang van het actief betrekken van de wil en voorkeuren van de beschermde personen. Dit is namelijk een proces dat open dialoog vereist en zich niet laat vatten in standaardprocedures. Ook de rol van de vertrouwenspersoon werd als cruciaal beschouwd voor het behoud van autonomie en zelfredzaamheid.

Familiale spanningen en hun impact op bewindvoering kwamen herhaaldelijk ter sprake. Van de Streek sprak zich uit over de voordelen van meerdere bewindvoerders in complexe familiale situaties, terwijl van Hall waarschuwde voor de bijkomende werklast en mogelijke escalaties die daarmee gepaard kunnen gaan. De vertrouwenspersoon kan in dergelijke gevallen een stabiliserende functie vervullen, mits deze rol niet uitgaat van wantrouwen maar van samenwerking en integrale zorgregie. De Schepper bevestigde dat de wetgeving ruimte biedt voor het spreiden van bevoegdheden onder bewindvoerders, mits dit het functioneren van het beschermingsstatuut ten goede komt. Concreet werd geïllustreerd hoe medische beslissingen, zoals vaccinatie, kunnen leiden tot conflicten die uiteindelijk bij de kantonrechter terechtkomen, omdat één beslissingsbevoegde noodzakelijk is. De tendens om bij familiale conflicten te kiezen voor professionele bewindvoerders, met ouders als vertrouwenspersonen, werd door van Hall als een pragmatische oplossing gezien. De Schepper concludeerde dat het Belgische rechtssysteem bewindvoering nog sterk als vermogensbeheer benadert en de zorgcomponent onvoldoende adresseert. Dit resulteert in een zware administratieve last, vooral voor familiale bewindvoerders, waardoor zij vaak steun zoeken bij professionals.

Freson sloot de paneldiscussie af met de bedenking dat zorgregie, zoals eerder aangehaald in de presentatie van prof. dr. Tim Opgenhaffen, een waardevolle invulling kan bieden voor deze lacune binnen de civielrechtelijke beschermingsmaatregelen. De combinatie van professionele bewindvoering en de betrokkenheid van vertrouwenspersonen binnen het netwerk van de beschermde persoon kan leiden tot een effectiever, persoonsgericht(er) beschermingsmodel, waarin administratieve taken en zorgaspecten beter worden verdeeld en de belangen van de beschermde persoon centraal blijven staan. Persoonsgerichte bewindvoering verdient immers persoonsgerichte controle en persoonsgerichte zorg.

4. Evaluatie van de vrijwillige maatregelen in België (zorgvolmacht) en Nederland (levenstestament)

De namiddagsessie van het ACFL-STRIDE symposium, gemoderd door prof. dr. mr. Wendy Schrama (hoogleraar familierecht Universiteit Utrecht), bood een diepgaande vergelijking tussen de Belgische zorgvolmacht en het Nederlandse levenstestament waarbij H  l  ne Goret, dr. mr. Rieneke Stelma-Roorda en Jacob Reniers elk vanuit hun expertise de spanningsvelden, juridische nuances en praktijkuitdagingen belichtten die met deze buitengerechtelijke beschermingsmaatregelen gepaard gaan. Centraal stond de balans tussen autonomie en bescherming, waarbij de sprekers het belang van maatwerk, adequaat toezicht en transparantie als essentiële voorwaarden voor effectieve en waardige vertegenwoordiging onderstreepten. De sessie bracht daarmee niet alleen de juridische structuur en praktijkproblemen in kaart, maar ook de noodzaak van een dynamisch en crisisbestendig juridisch kader dat rekening houdt met de kwetsbaarheid van betrokkenen en de complexiteit van hun leefwereld.

H  l  ne Goret, notaris De Cock & Goret en gastprofessor opleiding Notariaat aan de VUBrussel, belichtte in haar presentatie getiteld '*Maatwerk en toezicht op de zorgvolmacht in België*' het spanningsveld tussen maatwerk en toezicht. Volgens haar vereist echte bescherming op maat tijd, inzicht in de leefwereld van de lastgever en een nauwe vertrouwensband tussen de betrokken

partijen. In tegenstelling tot de rechterlijke maatregel, die gebonden is aan strikte kaders en beperkte onderzoeksruijnte, biedt de buitengerechtelejke zorgvolmacht volgens Goret ruijnte voor een verrijnd en zelfs haast ambachtelij instrument: "soms is het echt *haute couture*".

Het primaire doel van de zorgvolmacht bestaat erin bewindvoering te vermijden. Binnen het Belgische rechtssysteem geldt dat de vrederechter deze buitengerechtelejke regeling in beginsel moet eerbiedigen, op voorwaarde dat zij in het voordeel van de lastgever werkt. In de beoordeling hiervan past de vrederechter het subsidiariteits- en proportionaliteitsbeginsel toe. Opmerkelijk is dat een klassieke volmacht krachtens artikel 2003 oud BW eindigt bij wilsonbekwaamheid van de lastgever, waardoor het onderscheid met de zorgvolmacht, die haar geldigheid behoudt bij onbekwaamheid en zelfs specifiek op dat moment geactiveerd kan worden, een kantelmoment vormt binnen het beschermingsrecht. Goret ging hierbij uitvoerig in op de juridische structuur en werking van de zorgvolmacht. De vormvereisten laten keuzevrijheid en de inschrijving van de zorgvolmacht in het Centraal Register van Lastgevingen (CRL) is niet alleen vereist voor de geldigheid, maar ook voor de herroeping ervan: een herroeping krijgt pas uitwerking vanaf het moment van inschrijving. Goret merkte op dat een termijn van vijftien dagen in het geval van een vertrouwensbreuk bij herroeping bijzonder lang kan aanvoelen. Bijzondere aandacht ging uit naar de figuur van de lasthebber. Iedereen kan in beginsel als lasthebber optreden, zolang er sprake is van vertrouwen. Zonder dat vertrouwen, zo stelde Goret, verliest de (zorg)volmacht haar bestaansreden. In de praktijk worden vaak alle kinderen gezamenlijk als lasthebbers aangeduid, hoewel dit niet noodzakelijk de meest efficiënte of geschikte keuze is. De concrete modaliteiten, zoals de mogelijkheid om afzonderlijk op te treden of gezamenlijke handtekeningvereisten, vereisen telkens maatwerk dat is afgestemd op de familiale context en de behoeften van de lastgever. Ook de vertrouwenspersoon en lasthebber *ad hoc* werden naar voren geschoven als waardevolle, maar onderbenutte figuren in het toezicht op de uitvoering van de zorgvolmacht. Hoewel de functie van vertrouwenspersoon niet wettelijk verankerd is, kan zij contractueel in de zorgvolmacht worden ingebouwd. De vertrouwenspersoon kan toezicht uitoefenen en bijdragen aan transparantie, onder meer via verplichtingen tot rekening en verantwoording. Door vooraf transparantiemechanismen vast te leggen, kunnen latere geschillen vermeden worden. Tegelijk waarschuwde zij voor te complexe constructies die in de praktijk niet worden nageleefd. Maatwerk betekent ook hier het vinden van een proportionele benadering. Goret besteedde ook aandacht aan de band tussen zorgvolmacht en successieplanning. In de Belgische praktijk wordt de zorgvolmacht regelmatig benut om de continuïteit van *estate planning* te waarborgen. De bevoegdheid tot schenken dient daarbij uitdrukkelijk te worden vermeld, al bestaat onduidelijkheid over de vereiste mate van uitdrukkelijkheid. Deze problematiek stelt zich vaak in omstandigheden waarin men nog wil profiteren van gunstige schenkingsrechten kort voor overlijden. Volgens Goret levert een zorgvuldig opgestelde (zorg)volmacht rust op, zowel voor confraters als voor familieleden van de zorgvolmachtgever, omdat zij vertrouwen stelt in het feit dat de handelwijze van de lasthebber conform de wil van de lastgever is. Ook beslissingen met betrekking tot de persoon kunnen sinds 2018 worden opgenomen in de zorgvolmacht. Aanvankelijk was de regeling beperkt tot vermogensrechtelijke beslissingen, maar inmiddels is het mogelijk om bijvoorbeeld ook keuzes omtrent thuiszorg of woonvoorzieningen in de volmacht op te nemen. Hoewel dit thema gevoelig ligt en bij cliënten soms weerstand oproept, kan het volgens Goret net veel onenigheid vermijden wanneer men vooraf vastlegt in welke regio men bij voorkeur zou worden opgenomen.

Tot slot pleitte Goret ervoor om systematisch een voorkeurverklaring voor een toekomstige bewindvoerder op te nemen, voor het geval de zorgvolmacht niet meer volstaat. Op die manier wordt het vangnet versterkt, zonder dat men terugvalt op *ad hoc*-oplossingen. Haar persoonlijke ervaring leert dat er twee sleutelmomenten zijn in elk (zorg)volmachtgesprek: het moment waarop de lastgever beseft dat hij de volmacht steeds kan herroepen, en het moment waarop de lasthebber beseft dat hij tot loyale, transparante en zorgvuldige vertegenwoordiging verplicht is. Daarmee vatte Goret het fundamentele uitgangspunt van de zorgvolmacht kernachtig samen: het zoeken naar een evenwicht tussen autonomie en bescherming. Zoals zij het verwoordde met een citaat uit een kinderboek: *'Then I will sit with you until you're not afraid anymore. We will face it together.'*

Dr. mr. Rieneke Stelma-Roorda, universitair docent personen- en familierecht VU Amsterdam, ging in haar bijdrage in op het belang van maatwerk en toezicht op het levenstestament in Nederland. Haar presentatie, getiteld *'Het belang van maatwerk en toezicht op het levenstestament in Nederland'*, bracht niet alleen de juridische context en bestaande praktijk onder de aandacht, maar ook de lacunes en risico's die zich voordoen bij het gebruik van het levenstestament als instrument voor ondersteuning en vertegenwoordiging.

In Nederland bestaat geen specifieke wettelijke regeling voor het levenstestament. Het betreft een praktijkontwikkeld instrument dat verschillende elementen kan omvatten, waaronder een doorlopende volmacht, medische wilsverklaringen (bv. euthanasieverzoek) en voorkeurverklaringen gericht aan de kantonrechter met betrekking tot de keuze van een wettelijke vertegenwoordiger. Omdat er geen vastomlijnde definitie bestaat, fungeert het levenstestament in de praktijk als een 'paraplubegrip' dat de wens weerspiegelt van de opsteller om ook bij toekomstige wilsonbekwaamheid de regie over zijn leven zo veel mogelijk te behouden. Stelma-Roorda benadrukte dat het realiseren van maatwerk essentieel is, niet alleen vanuit juridisch-theoretisch perspectief, maar ook in de praktijk. De noodzaak tot maatwerk blijkt niet alleen uit het normatieve kader, maar ook uit empirisch onderzoek dat Stelma-Roorda uitvoerde naar het gebruik van het levenstestament in de Nederlandse praktijk. Op basis van interviews met zowel opstellers als vertegenwoordigers bracht zij in kaart hoe deze documenten in de praktijk worden opgesteld en toegepast. Een belangrijke observatie was dat de informatie die in het levenstestament zelf wordt opgenomen over wensen, voorkeuren en instructies, vaak beperkt is. In veel gevallen wordt deze informatie ook niet aangevuld door middel van gesprekken tussen de opsteller en diens vertegenwoordiger. Wanneer dergelijke gesprekken al plaatsvinden, gebeurt dat zelden op regelmatige basis. Hierdoor bestaat het risico dat het levenstestament een statisch document wordt dat onvoldoende houvast biedt op het moment dat vertegenwoordiging daadwerkelijk nodig is. Om dit probleem op te vangen, wees Stelma-Roorda op het potentieel van innovatieve juridische vormgeving middels *legal tech* of *legal design*. Denkbaar zijn gebruiksvriendelijke formats zoals een digitaal 'levensdossier' of 'persoonlijk memorandum', waarin wensen en voorkeuren kunnen worden bijgehouden en aangevuld. Een andere mogelijkheid is om vertegenwoordigers actief te betrekken bij het opstellen van het levenstestament, bijvoorbeeld via een gesprek bij de notaris waarin wederzijdse verwachtingen worden uitgesproken. Zulke initiatieven kunnen bijdragen aan een betere afstemming en dynamiek tussen opsteller en vertegenwoordiger, en aldus aan de realisatie van maatwerk in de praktijk. Stelma-Roorda wees erop dat rechterlijke uitspraken steeds vaker expliciet aandacht besteden aan het ontbreken van toezicht binnen levenstestamenten. In een recente

uitspraak van de Hoge Raad van 24 september 2024, waarin een huishoudster, aangewezen als vertegenwoordiger van een 92-jarige man, werd veroordeeld tot twaalf maanden gevangenisstraf wegens verduistering van 80.000 euro speelde in de beoordeling mee dat de opsteller geen enkele verplichting tot rekening en verantwoording had opgenomen, waardoor effectieve controle ontbrak. Stelma-Roorda bepleitte dan ook dat toezichtmaatregelen structureel in levenstestamenten zouden moeten worden voorzien. In plaats van het huidige passieve controlesysteem, zou de wetgever een kader kunnen creëren dat bij signalen van misbruik ingrijpen mogelijk maakt. In de huidige praktijk is het immers niet vanzelfsprekend dat misbruik wordt opgemerkt of effectief kan worden onderzocht. Organisaties zoals Veilig Thuis beschikken niet over de bevoegdheid om bijvoorbeeld bankafschriften op te vragen. In andere landen, zoals bv. Engeland en Wales, zijn de mogelijkheden om financieel misbruik in kaart te brengen beduidend ruimer. Tot slot wees zij op de beperkte handelingsruimte van de Nederlandse kantonrechter bij vermoedens van misbruik. Indien een levenstestament wordt voorgelegd in het kader van een verzoek tot rechterlijke tussenkomst, kan de rechter het document slechts geheel of gedeeltelijk buiten werking stellen, of in stand laten. In gevallen waarin niet met zekerheid kan worden vastgesteld of sprake is van misbruik, kan dit leiden tot onbevredigende uitkomsten. Ter inspiratie verwees zij naar het Duitse systeem, waarin de mogelijkheid bestaat om een zogenoemde '*Controllbetreuer*' aan te wijzen met een specifieke toezichthoudende functie.

De presentatie van Stelma-Roorda maakte duidelijk dat het levenstestament in Nederland een krachtig instrument kan zijn voor zelfbeschikking, maar dat zijn effectiviteit in sterke mate afhankelijk is van de mate waarin maatwerk en toezicht in de praktijk worden gerealiseerd. Alleen door beide aspecten structureel te versterken, kan het levenstestament beantwoorden aan zijn belofte als middel tot waardige en verantwoorde vertegenwoordiging van wilsonbekwame personen.

Jacob Reniers, aspirant-onderzoeker aan de KULeuven, gaf in zijn presentatie getiteld '*Rechterlijke controlemaatregelen bij de zorgvolmacht in België*' een kritische reflectie op het Belgische systeem van buitengerechtelijke bescherming, met bijzondere aandacht voor de controlemechanismen binnen de zorgvolmacht. Zijn betoog sluit nauw aan bij het centrale thema van het symposium, waarin de verhouding tussen autonomie en bescherming, en de vraag naar de crisisbestendigheid van het juridische instrumentarium, centraal stonden. Reniers vertrok daarbij vanuit de stelling dat autonomie slechts houdbaar is wanneer zij gepaard gaat met voldoende bescherming. Die bescherming veronderstelt een robuust en doordacht systeem van controlemaatregelen, waarin de risico's op financieel misbruik en afhankelijkheid op gepaste wijze wordt opgevangen.

Zijn presentatie startte met de vaststelling dat het Belgische systeem van buitengerechtelijke bescherming in essentie rust op het klassieke contractenrecht, waarbij de zorgvolmacht zich ent op het gemeenrecht van lastgeving. Juist daarin schuilt volgens Reniers een structurele kwetsbaarheid: het contractuele uitgangspunt gaat uit van vertrouwen, maar dat vertrouwen kan in de praktijk tot een paradox leiden. Net bij personen aan wie men het meeste vertrouwen toekent, vaak familieleden of naasten, bestaat de neiging om af te zien van elke vorm van toezicht. Reniers stelde dan ook de vraag of deze afwezigheid van interne controle niet eerder misbruik faciliteert dan voorkomt. Hij onderscheidde drie vormen van controle binnen het huidige Belgische stelsel. De eerste betreft de *wettelijke controle*, zoals vervat in artikel 490/2, § 1 oud BW. Deze bepaling schrijft voor dat de lasthebber de lastgever bij de uitvoering van zijn opdracht zoveel mogelijk moet betrekken, overleg

moet plegen en een afgescheiden vermogen moet respecteren. Hoewel deze verplichtingen in theorie bindend zijn, blijken ze in de praktijk moeilijk afdwingbaar zolang het mandaat loopt. Toch herinnerde Reniers eraan dat het Belgische lastgevingsrecht voorziet in een fundamentele verplichting tot rekening en verantwoording, ook na afloop van het mandaat (bv. bij overlijden van de lastgever). De lasthebber dient dan een gedefinieerd overzicht voor te leggen van het gevoerde beheer. Het gebrek aan tussentijdse controle impliceert dus niet dat verantwoording achterwege kan blijven. Een tweede vorm van controle betreft de *rechterlijke controle* op grond van artikel 490/2, § 2 oud BW. Deze zogenoemde 'alarmbelprocedure' maakt het mogelijk om bij signalen van misbruik of wanbeheer de vrederechter te vatten. Reniers wees erop dat de wetgever hierbij bewust gekozen heeft voor een ruime discretionaire bevoegdheid van de vrederechter. De vrederechter kan diverse maatregelen opleggen, zolang hij daarbij het subsidiariteits- en proportionaliteitsbeginsel respecteert. De keuze van de lasthebber kan niet door de vrederechter worden gewijzigd, maar voor het overige beschikt hij over een brede waaier aan mogelijkheden. Deze variëren van beperkte wijzigingen in de uitvoeringsmodaliteiten van de volmacht, over de oplegging van verslagverplichtingen, tot de aanstelling van een vertrouwenspersoon. Ook kan de vrederechter een lasthebber ad hoc aanstellen in het geval van een belangenconflict, overigens een dwingende bepaling en waarvan niet contractueel kan worden afgeweken. In die zin vormt dit rechterlijk ingrijpen een *lex specialis* ten opzichte van de gemeenrechtelijke regeling. Een derde vorm betreft *contractuele controle*, waarbij partijen op vrijwillige basis toezichtsmechanismen kunnen opnemen in de zorgvolmacht. In de praktijk blijkt echter dat dergelijke bepalingen zelden worden opgenomen, wat volgens Reniers de noodzaak onderstreept van een reflectie over structurele garanties. Ook wees hij op de mogelijkheid van een 'dienstbelprocedure', waarbij de vrederechter preventief of tijdens de uitvoering van de volmacht kan nagaan of het mandaat nog in overeenstemming is met de belangen van de lastgever. Hoewel dit in theorie waardevol kan zijn, plaatste Reniers kanttekeningen bij de wenselijkheid ervan, gelet op de reeds aanzienlijke werklast van de vrederechters.

In zijn slotbeschouwingen toonde Reniers zich terughoudend over de vraag of het Belgische systeem op dit moment voldoende waarborgen biedt tegen misbruik. De effectiviteit van rechterlijke controle blijft in hoge mate afhankelijk van het feit of er weldegelijk iemand is die aan de alarmbel trekt. Interne controle, zoals in de vorm van periodieke verslaggeving of toezicht door een vertrouwenspersoon, zou volgens hem een waardevolle aanvulling kunnen zijn maar hij pleitte niet voor een wettelijke verplichting hiertoe. In plaats daarvan suggereerde hij dat inspiratie kan worden geput uit andere langdurige contractuele rechtsfiguren, zoals globale erfovereenkomsten of huwelijkscontracten, waar een evenwicht wordt gezocht tussen autonomie, flexibiliteit en bescherming. De bijdrage van Reniers maakte duidelijk dat de controlemechanismen binnen de Belgische zorgvolmacht momenteel vooral met een *a posteriori*-karakter zijn vormgegeven. Of dit volstaat in een context waarin kwetsbaarheid, afhankelijkheid en financieel misbruik in toenemende mate met elkaar verweven zijn, is een vraag die zowel juridische als maatschappelijke discussie verdient.

De **tweede paneldiscussie**, gemodereerd door dr. mr. Rieneke Stelma-Roorda (universitair docent personen- en familierecht, VU Amsterdam), bracht Ronald Brinkman (Notaris Vechtstede Notarissen en docent Rijksuniversiteit Groningen, Nederland), H  l  ne Goret (Notaris De Cock & Goret, België), Danny de Schepper (Vrederechter, kanton Hamme, België) en Kees van de Streek (rechter,

rechtbank Midden-Nederland) met elkaar in gesprek omtrent de zorgvolmacht en het levenstestament.

De moderator opende met de vraag waar beide landen inspiratie bij elkaar kunnen vinden. De Schepper benadrukte de nood aan interne controlemogelijkheden in de zorgvolmacht, om te vermijden dat de buitengerechtelijke bescherming overgaat in gerechtelijke bewindvoering. Goret wees op het nut van een levensdossier naar Nederlands voorbeeld, dat als dynamisch document mee evolueert met de zorgvolmacht. Ze pleitte ook van de betrokkenheid van alle partijen, in het bijzonder de lasthebber, die in de praktijk vaak moeilijkheden ondervindt bij het uitvoeren van diens taken. In Nederland wordt de vertegenwoordiger niet steeds uitgenodigd bij het opstellen van een levenstestament om te waarborgen dat dit enkel wordt opgesteld volgens de wil van de opsteller. Goret gaf aan dat zij als notaris optreedt als poortwachter en bij twijfel werkt met een omstandige geneeskundige verklaring om de wilsbekwaamheid van de lastgever op het moment van het opstellen van een zorgvolmacht te onderbouwen.

Er werd verder gesproken over het belang van registers bij zowel de buitengerechtelijke als gerechtelijke bescherming. In België bestaat het Centraal Register voor Lastgevingen (CRL), dat door de vrederechters verplicht moet worden geraadpleegd bij een aanvraag tot gerechtelijke bescherming. In Nederland is een vergelijkbare raadpleging vandaag de dag nog niet mogelijk. Verder wordt in België de uitspraak tot bewind gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad (BS). In Nederland gebeurt publicatie van curatele en provisioneel bewind in afwachting van curatele via de Staatscourant, terwijl curatele en bewind worden opgenomen in het Centraal Curatele- en Bewindsregister (CCBR). De Belgische sprekers gaven wel aan dat de publicatie van het bewind in het Staatsblad, waarbij alleen de naam wordt vermeld, vaak leidt tot automatische blokkering van bankrekeningen. Er bestaat een mogelijkheid om deze publicatie verder aan te vullen met bijkomende informatie, maar dat botst dan weer met privacy bezwaren.

Bij het bespreken van beperkingen binnen de volmacht vroeg men zich af in welke mate België met interne of externe beperkingen werkt. Goret pleitte voor duidelijke criteria op basis van transactiewaarden in plaats van maandelijkse bedragen, aangezien controle op deze laatste vrijwel onmogelijk is. Brinkman stelde vast dat de Nederlandse banken dergelijke beperkingen doorgaans weigeren, maar dat het vragen om meerdere handtekeningen wel aanvaard wordt. Voor hem toonde dit aan dat de uitvoering vooral afhangt van de wil van de partijen, eerder dan van technische obstakels. Van de Streek pleitte voor een wettelijke verankering van het levenstestament in Nederland. Hij gaf voorbeelden uit de praktijk waarin een levenstestament plots opdook tijdens de procedure tot het aanstellen van een wettelijke vertegenwoordiger. Hij stelde voor dat rechters een toezichthoudende rol zouden kunnen opnemen, iets wat volgens hem ook nu al creatief kan binnen het huidig recht. Goret lichtte toe dat in België de lasthebber verplicht is minstens één keer per jaar overleg te plegen met de lastgever, maar dat deze verplichting in de praktijk moeilijk te controleren valt. In Frankrijk bestaat wel een strikter controlemechanisme. De zorgvolmacht wordt er in de aanvang door een rechter en jaarlijks door een notaris gecontroleerd. Maar net door die zwaarte wordt buitengerechtelijke bescherming er amper gebruikt.

De rol van de vertrouwenspersoon kwam ook aan bod. Goret vond dit niet passen binnen haar taken als notaris, mede uit aansprakelijkheidsoverwegingen. De Schepper bevestigde dat een

notaris als openbaar ambtenaar neutraal moet blijven. Vandaag de dag rijst in de Belgische praktijk de vraag of medewerkers van notariskantoren als lasthebber ad hoc kunnen optreden, wat Goret afraadde. Brinkman wees op het verschil met Nederland, waar hij als notaris een actieve rol speelt in de uitvoering van het levenstestament, onder meer via opschortende en ontbindende voorwaarden. In geval van conflict activeert hij een harmonieclausule om het testament tijdelijk te deactiveren, met mogelijkheid tot heractivering wanneer het conflict is opgelost. Tot slot kwam het onderwerp bemiddeling aan bod. Brinkman benadrukte het belang ervan in familiezaken en vertelde hoe hij als notaris via de harmonieclausule actief bemiddelt tussen de partijen. De Schepper gaf aan dat bemiddeling momenteel weinig ingang vindt in de Belgische praktijk, hoewel dit reeds wel gebruikt wordt bij familiale zaken. Op dat punt kan België inspiratie putten uit de Nederlandse benadering.

5. Civielrechtelijke beschermingsstatuten: van vertegenwoordiging naar ondersteuning van personen met een handicap in de lage landen

De dag werd afgesloten met de oratie van **prof. dr. Tim Wuyts**, hoofddocent aan de Universiteit van Hasselt, naar aanleiding van zijn benoeming tot houder van de **TPR-Wisselleerstoel voor het academiejaar 2024-2025**. In zijn oratie bracht hij een gestructureerd en diepgaand overzicht van de civielrechtelijke beschermingsstatuten in België en Nederland. Hij plaatste deze rechtsfiguren in de context van maatschappelijke uitdagingen, zoals de digitalisering en de vergrijzing van de bevolking, die ertoe leiden dat steeds meer personen onder een vorm van rechterlijke bescherming worden geplaatst. Zo zijn er in België ongeveer 140 000 personen onder bewind gesteld, terwijl Nederland een nog hoger cijfer kent, namelijk 421 000 personen, met in het bijzonder een sterke stijging van het aantal georganiseerde mentorschappen en beschermingsbewinden. De oratie bestond uit vier grote delen: eerst werd de stand van zaken besproken van het Belgische en Nederlands recht aan de hand van enkele essentiële kenmerken; vervolgens werd ingegaan op de plaatsvervangende en ondersteunende besluitvorming binnen het kader van het VN-Gehandicaptenverdrag; daarna werd er een rechtsvergelijkend perspectief gehanteerd; en ten slotte werden enkele uitdagingen en oplossingsrichtingen aangereikt met betrekking tot de civielrechtelijke beschermingsstatuten in België en Nederland.

In het eerste deel behandelde prof. dr. Tim Wuyts de actuele situatie in België en Nederland aan de hand van enkele fundamentele kenmerken van de geldende rechtskaders. Beide landen vertonen gelijkenissen in de toestanden die aanleiding kunnen geven tot de rechterlijke bescherming. Enerzijds kan de gezondheidstoestand van een persoon, en anderzijds de staat van verkwisting of, naar Nederlands recht, problematisch middelengebruik, aanleiding geven tot een beschermingsmaatregel. In het Belgisch recht blijft de mentale toestand van de betrokkene centraal staan. Het Nederlands recht hecht daarentegen ook belang aan de gevolgen van de toestand: de onmogelijkheid om de eigen belangen behoorlijk waar te nemen op persoonlijk of vermogensrechtelijk vlak, het creëren van een gevaar voor zichzelf of voor derden of het aanwezig zijn van problematische schulden, worden daarbij in aanmerking genomen. Beide rechtsstelsels hanteren een monistische benadering: de vraag naar bescherming en ondersteuning worden nauw gelinkt aan elkaar. Wanneer de rechter beslist dat er bescherming nodig is, wordt een bewind ingesteld met als gevolg dat de beschermde persoon (gedeeltelijk) handelingsonbekwaam wordt

verklaard. Prof. dr. Tim Wuyts beschouwt de onbekwaamheidsverklaring als een stempel die op de betrokkene wordt gedrukt. In het Nederlandse recht wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen de onbekwaamverklaring bij curatele (die een volledige handelingsonbekwaamheid betreft) en de onbevoegdheidsverklaring bij beschermingsbewind of mentorschap (die ziet op een gedeeltelijke handelingsonbekwaamheid). Door deze verklaring verliest de betrokkene in de ogen van derden zijn of haar bekwaamheid of bevoegdheid. Daarnaast speelt het subsidiariteits- en proportionaliteitsbeginsel een belangrijke rol in beide landen. De rechter moet bij het opleggen van beschermingsmaatregelen steeds voorrang geven aan minder ingrijpende maatregelen. Maatwerk is dan ook een belangrijk vierde kenmerk. In Nederland bestaan er vier verschillende beschermingsstatuten met elk een eigen reikwijdte en rechtsgevolgen. In België is er één enkel statuut, de bewindvoering, maar de vrederechter moet daarbij expliciet bepalen voor welke handelingen de betrokkene handelingsonbekwaam wordt verklaard. Daarbij kan gekozen worden voor bijstand of vertegenwoordiging. In beide landen geldt dat de voorkeur van de betrokkene primeert bij de aanstelling van de bewindvoerder of bijstandsverlener. In België kan dit worden vastgelegd in een verklaring van voorkeur, al blijft het oordeel van de rechter doorslaggevend. De bewindvoering heeft een doelgebonden karakter: het moet de autonomie van de betrokkene zoveel mogelijk bevorderen, zonder daarbij het belang van de persoon uit het oog te verliezen.

Het tweede deel van de oratie stond in het teken van de mensenrechtelijke verplichtingen die voortvloeien uit het VN-Gehandicaptenverdrag dat zowel België als Nederland heeft ondertekend en geratificeerd. De centrale doelstelling van dit verdrag is het erkennen van personen met een handicap als volwaardige leden van de samenleving en het voorzien van redelijke aanpassingen om hun participatie mogelijk te maken. Daarmee gaat een duidelijke verschuiving gepaard: personen met een handicap mogen niet langer worden betutteld, gestigmatiseerd of uitgesloten. Het verdrag beoogt een inclusieve en handicap-neutrale samenleving. Artikel 12 van het verdrag is van bijzonder belang in deze context. Het voorziet in de gelijkheid voor de wet van personen met een handicap. Daarbij gaat een paradigmashift gepaard: handelingsonbekwaamheid wordt als juridisch concept verworpen en de staat wordt verplicht om passende ondersteuningsmaatregelen te voorzien met waarborgen tegen (financieel) misbruik. Na de inwerkingtreding van het verdrag bestond er bij de verdragsstaten onduidelijkheid over de concrete interpretatie van artikel 12. Om hieraan tegemoet te komen publiceerde het VN-Comité voor de rechten van personen met een handicap in 2014 een algemeen commentaar. Daarin werd gesteld dat staten een fundamentele paradigmashift moeten doorvoeren: plaatsvervangende besluitvorming moet volledig worden afgeschaft en vervangen worden door een regime van uitsluitend ondersteunende besluitvorming. Verklaring van onbekwaamheid op basis van cognitieve of besluitvormingsvaardigheden worden beschouwd als discriminerend. Staten worden aldus geacht over te stappen naar een sociaal model, waarbij neutrale, niet-discriminerende factoren bepalen of iemand ondersteuning nodig heeft. Toch blijkt uit de praktijk dat veel staten terughoudend zijn in de volledige implementatie van deze paradigmashift. Hier rijst de vraag of het Comité bewust druk wil uitoefenen om staten aan de sporen tot het nemen van positieve acties richting een meer ondersteuningsgericht beleid inzake de bescherming van kwetsbare volwassenen.

Het VN-verdrag heeft ook op internationaal vlak impact gehad. De paradigmashift van artikel 12, derde lid, werd opgenomen op de internationale onderzoeksagenda van onder meer de

Internationale Vereniging voor Rechtsvergelijking en het onderzoeksnetwerk Family Law in Europe (FL-EUR). De orator analyseerde in dit kader de antwoorden van 29 Europese staten op een vragenlijst over onder andere 'State-Ordered Measures'. Daaruit blijkt de tendens naar een dualistisch model, waarbij de nood aan ondersteuning en nood aan bescherming van elkaar worden losgekoppeld. In verschillende *civil law* landen, zoals Duitsland, Noorwegen en Portugal, wordt eerst onderzocht of ondersteuning mogelijk is. Enkel indien dit niet het geval blijkt, kan bescherming volgen. Hierbij geldt een zwaardere toets, waaronder een dreigend ernstig gevaar voor schade of benadeling van rechten. In andere landen, zoals Ierland, Zwitserland en Tsjechië, worden maatregelen genomen die geen effect hebben op de handelingsbekwaamheid van de betrokkene. Daarbij staan subsidiariteit en proportionaliteit ook daar centraal. Engeland en Wales hanteren rechterlijke bescherming op het niveau van contractbekwaamheid, met eventueel punctuele bevelen aan de betrokkene of aan derden.

Tot slot werden vier stellingen geformuleerd op de vraag welke richting de Belgische en Nederlandse rechtsstelsels uit moeten gaan. De eerste stelt dat er nood is aan een breed palet aan ondersteunende maatregelen van diverse aard en op verschillende niveaus om drempels weg te nemen voor personen met een handicap in de uitoefening van hun rechten en plichten. De tweede stelling bouwt hierop voort en stelt dat de beoordeling van de nood aan ondersteuning vooraf en afzonderlijk moet plaatsvinden, met het oog op betrokkenheid van de beschermde persoon en maatwerk naar de specifieke omstandigheden eigen aan de zaak. Deze twee stellingen kunnen samen worden weergegeven in een omgekeerde piramide: bovenaan bevinden zich beleidsmaatregelen die inclusie en diversiteit bevorderen, zoals het vermijden van drempels en het voorzien van positieve actie. Lager in de piramide bevinden zich informele ondersteuningsvormen, bijvoorbeeld via het sociaal netwerk of hulpverlening zoals budgetbegeleiding of zorgregie. Nog lager bevinden zich wettelijke (*ex lege*) maatregelen waarvan het toepassingsgebied verruimd zou moeten worden. Tot slot zijn er vrijwillige maatregelen zoals het levenstestament en de zorgvolmacht. Aan dit model zijn echter diverse uitdagingen verbonden. Bij informele ondersteuning rijzen vragen over haalbaarheid, beschikbaarheid van een netwerk, het vertrouwen in dat netwerk, het voortdurend achterhalen van de wil en voorkeuren van de betrokkene, enzovoort. Derden hebben daarnaast nood aan duidelijkheid en rechtszekerheid over wie ondersteuning nodig heeft, wie als ondersteuner optreedt en op welk moment. In sommige rechtsstelsels, zoals in Duitsland en British Columbia, blijkt dat derden terughoudend worden om te contracteren met personen die informele bijstand ontvangen. Ook moet aandacht besteed worden aan de preventie van misbruik, belangenconflicten en onbehoorlijke beïnvloeding, evenals aan de vraag in hoeverre toezicht mogelijk is.

In een derde stelling, meer gewaagd en in tegenstelling tot de visie van het VN-Comité, pleit de orator ervoor om de functionele benadering (beoordeling van het vermogen tot besluitvorming) een rol te laten spelen in de beoordeling van de actuele wil van de betrokkene en diens ondersteuningsnood. Volgens het Comité moeten enkel handicap-neutrale indicatoren worden gebruikt, maar de functionele benadering kan een waardevol instrument zijn, zoals ook voorgesteld door de mensenrechtencommissaris van de Raad van Europa in 2012. Een vierde en laatste stelling, eveneens afwijkend van de interpretatie van het Comité, stelt dat plaatsvervangende besluitvorming een plaats moet behouden in het rechtsstelsel van de lage landen, zij het als *ultimum remedium*. Deze visie is niet onomstreden, maar kent in de rechtsleer zowel voor- als tegenstanders. Prof. dr.

Tim Wuyts formuleerde enkele argumenten ter ondersteuning van deze stelling. Ten eerste is de paradigmashift niet ondubbelzinnig verankerd in artikel 12 CRPD. Veel staten hebben bijkomend bij de ondertekening van het verdrag interpretatieve verklaringen of voorbehouden geformuleerd die plaatsvervangende besluitvorming blijven toelaten. Ten tweede kan een absoluut verbod op plaatsvervangende besluitvorming strijdig zijn met andere mensenrechten, zoals de verplichting om foltering en onmenselijke behandeling te voorkomen. Ten derde rijst de vraag of gelijke behandeling in ongelijke situaties niet juist leidt tot versterkte kwetsbaarheid. Ten vierde rijst de vraag of ondersteunende besluitvorming wel steeds op empirisch bewijs steunt en in alle situaties werkbaar is, aangezien plaatsvervangende besluitvorming in bepaalde gevallen, zoals bij dementie, mogelijk de enige haalbare oplossing vormt. Ten vijfde zijn er situaties waarin betrokkene zelf om bescherming vraagt of uitdrukkelijk wenst zelf niet (meer) te beslissen. Ten zesde kan plaatsvervangende besluitvorming noodzakelijk zijn om grotere schade of verlies van rechten te voorkomen, ook op lange termijn. Ten zevende kan in bepaalde situaties er een ernstig gevaar bestaan voor het leven, de veiligheid of gezondheid van de betrokkene. In dergelijke gevallen kan plaatsvervangende besluitvorming noodzakelijk zijn om dit gevaar af te wenden. Tot slot moet het controleaspect, zoals vereist door het VN-Gehandicaptenverdrag, gewaarborgd blijven. Vandaag de dag wordt dit gerealiseerd via verslagverplichtingen en evaluatie van de maatregelen. De vraag rijst of gelijkaardige controle mogelijk blijft binnen een systeem van ondersteunende besluitvorming, waarbij de betrokkene formeel zelf beslist en verantwoordelijk blijft.

De vierde en laatste stelling luidt dat plaatsvervangende besluitvorming op zijn beurt verschillende vormen en gradaties kan aannemen. Ook hier moeten de beginselen van subsidiariteit en proportionaliteit centraal staan. De maatregelen dienen hierbij zo tijds- en handelingsspecifiek te zijn. In België kunnen bijstand en vertegenwoordiging onder het huidige recht plaatsvinden zonder de betrokkene handelingsonbekwaam te verklaren. Aanvullende bescherming kan geboden worden via het contractenrecht, bijvoorbeeld naar analogie met het consumentenrecht, of via punctuele rechterlijke bevelen. Cruciaal is dat ook de omgang met derden wordt gereguleerd. Als ultimum remedium kan, zoals in Noorwegen, handelingsonbekwaamheid worden vastgesteld. In Noorwegen gebeurt dit slechts in 0.5% van de gevallen. Zelfs dan moet er gekozen worden voor de minst ingrijpende variant, met voorkeur voor een gedeeltelijke handelingsonbekwaamheid of gezamenlijke besluitvorming. Dit laatste vormt het onderste segment van een omgekeerde piramide: bovenaan staan vormen van ondersteuning (bijstand of vertegenwoordiging) zonder impact op de handlingsbekwaamheid; onderaan maatregelen waarbij de ondersteuner, in laatste instantie, kan optreden als vertegenwoordiger. Deze benadering vergt echter bijkomende inspanningen: meer participerend onderzoek naar ondersteuningsbehoeften, aandacht voor de rechtszekerheid van derden, organiseren van maatwerk en het versterken van opleidings- en begeleidingsmechanismen voor ondersteuners. Enkel zo wordt het juridisch kader ook effectief in de praktijk toegepast.

Het VN-gehandicaptenverdrag heeft bijgedragen aan de erkenning van personen met een handicap als volwaardige burgers en bevordert een inclusieve samenleving. In de lage landen is er een nood aan breed en divers aanbod van ondersteunende maatregelen afgestemd op de individuele situatie. Er moet meer aandacht gaan naar de transitie van plaatsvervangende naar ondersteunende besluitvorming, met een duidelijke voorrang van het laatste model. De oratie eindigde aldus met de erkenning van de complexiteit van het debat en de noodzaak om realistische, evenwichtige en

contextgevoelige oplossingen uit te werken in de verdere ontwikkeling van civielrechtelijke beschermingsstatuten.

6. Besluit

De alsmaar toenemende vergrijzing vraagt om verdere internationale samenwerking op het gebied van rechten van oudere personen. Het ACFL-STRIDE symposium bracht een rijk palet aan inzichten over de huidige stand van zaken en toekomstige uitdagingen in de bescherming en ondersteuning van kwetsbare volwassenen in België en Nederland. Het juridisch kader evolueert onder druk van demografische veranderingen, maatschappelijke verwachtingen en internationale verdragen zoals het VN-Gehandicaptenverdrag. Het ACFL-STRIDE symposium toonde aan dat er nood is aan een meer genuanceerd en mensgericht systeem, dat minder plaatsvervangend werkt maar waarin ruimte wordt geboden voor eigen (zorg)regie en ondersteuning. In de afsluitende oratie benadrukte prof. dr. Tim Wuyts dat in de Lage Landen behoefte bestaat aan een breed en divers aanbod van ondersteunende maatregelen, afgestemd op de individuele situatie. Daarbij moet ondersteuning de absolute voorkeur krijgen, met plaatsvervangende maatregelen slechts als ultimum remedium. De gehele dag bood dan ook rijkelijk stof tot nadenken en leverde waardevolle inzichten aan voor de rechtsleer, die ongetwijfeld zullen bijdragen aan de verdere ontwikkeling van civielrechtelijke beschermingsstatuten voor kwetsbare volwassenen in België en Nederland.

Amber JANS

Doctoraatsbursaal personen- en familierecht UHasselt¹

Marie-Laure LUYKX

Doctoraatsbursaal personenrecht UHasselt²

¹ BOF230WB32.

² FWO0A3924N.